

jelentős része ma már a hazai közönség rendelkezésére áll, s tudomásom szerint műveiből újabb kötetek készülnek pesti kiadóknál. Cs. Szabó életművének útja emblematikusan hirdeti a nyugati magyar irodalom állagmegőrzésének prioritásába vetett hitünket.

Befejezésül engedjék meg, hogy javaslatot tegyek. Amikor ismét találkozunk öt év múlva, 1990-ben, találkozzunk Sárospatakon: legyen a VI. Anyanyelvi Konferencia színhelye Sárospatak! Tiszteletadás lenne ez az akkorra már végleges formába rendezett Cs. Szabó emlékkönyvtárnak; szép és szimbolikus összekapcsolása lenne az élő mozgalomnak, és a hazájába visszatért, halott nyugati magyar író szellemének. Annak az írónak, akinek sírja „félúton Kölcey és Kazinczy sírja között” hirdeti az egyetemes magyar irodalom eleven erejét.

Újszászy Kálmán

A magyar egyházak tevékenysége a magyar nyelv és kultúra ápolásában

Ismert statisztikák szerint tizenöt millió magyar él a földkerekségen. Kétharmaduk az anyaországban, egyharmaduk a szomszédos országokban, kisebbségben, mint nemzetiség, valamint szerte a világon, szétszórtságban, szórványként, főleg Észak- és Dél-Amerikában, de egyre növekvő számban Ausztráliában és a nyugat-európai országokban is.

Nem véletlen, hogy ennek a bevezetőnek a témája, a címe nem tesz említést arról, hogy a háromfelé tagolt magyarság melyikénél, melyik körében élő magyar egyházak nyelv- és kultúraápoló tevékenységével foglalkozunk. Egyformán feltehető a kérdés mind a három esetben.

Ismerjük az egyházak szerepét a hazai magyar iskolázás történetében, s ezáltal is magyarságmegtartó szerepüket a nemzet életében, és mindnyájan tudunk arról, mint jelentett a török utáni kolonizáció idején a magyar templom, a magyar prédikáció, a magyar zsolttár. Azt is tudjuk, hogy vannak milliós magyar kisebbségek, amelyeknek az egyházaik az olyan közösségeik, amelyekben anyanyelvükön szólnak hozzájuk, s ha mással nem tehetik, pusztán ezzel a nyelvükön szólással táplálhatják nemzeti identitásukat, magyar mivoltukat. Azt pedig, hogy a magyar egyházak, ha nem is mindenütt, nélkülözhetetlen szükségességei az identitás megélésének, a magyar diaszpóra bizonyítja, amely történetének immár száz esztendeje alatt — ahol gyökeret vert — mindig kitermelte magából az egyházat vagy az

egyházakat, egyéb közösségi alkalmi, intézményei, egyesületi, klubjai, körei mellé vagy fölé.

Ez utóbbinak miertjét és hogyanját, azaz annak bemutatását, hogy hol, mikor kellettek és kellenek a magyar diaszpórának a magyar egyházak, és lesznek a magyar nyelvnek, kultúrájának több mint ápolói, megőrzői — tartom voltaképpen feladatommak. Egyfelől azért, mert ismerve az Anyanyelvi Konferencia munkájának irányultságát, úgy vélhetem, hogy ez az, amit tulajdonképpen várnak ettől a bevezetőtől; másfelől pedig azért, mert ha meglepően, sőt megkérdőjelezhetően hangzik is, a diaszpóra az a magyar etnikai közösségi forma, amely oldottságával, képlékenységgel — így is mondhatnánk — szabadságával a legtöbb és legsokfélebb lehetőségét biztosítja az egyházak anyanyelvet őrző és kultúráját tápláló tevékenységének. Mint ilyen ugyanakkor termékenyítően és ösztönzően visszahat a kisebbségi magyarságnak, sőt az anyaország egyházainak a magyar identitást nyelvben, kultúrában szolgáló tevékenységére is.

Bár a magyar diaszpórában világrészenként is kialakulnak bizonyos, csak a földrész diaszpóráira jellemző vonások, és ezekre tekintettel más és más feladattal, sőt profillal helyezkednek el a diaszpórában az egyházak, és bár ezeknek ismerete a diaszpóra jelenének összképéhez nélkülözhetetlen — mégis, ha enélkül is általánosítható és érvényes megállapításokhoz akarunk jutni, kétségtelen hogy elsősorban az Amerikai Egyesült Államokban és Kanadában megtelepedett magyar diaszpórára kell gondolnunk. Ezt indokolja mindenekelőtt az észak-amerikai magyar diaszpóra számbeli jelentősége. Ennek népessége — mint tudjuk — sokszorosa a más világrészeken keletkezett magyar diaszpórának, s ezért érvényesebben tükrözi a diaszpóra-életnek általános velejáróit, köztük azt is, hogyan helyezkednek el az egyházak a diaszpórában, hol a helyük, mi a szerepük a diaszpóra életében.

Indokolja azonban ezt az észak-amerikai magyar diaszpóra mögött álló csaknem százéves múlt is, amely idő alatt nemcsak kialakulhattak, hanem ki is próbáltathattak, sőt meg is szilárdulhattak a diaszpóra egyházainak a magyar identitást — ideértve a származástudatot is — szolgáló tevékenységei. Ezt indokolja továbbá az észak-amerikai magyar diaszpórával foglalkozó hatalmas, hazai és külföldi, a diaszpórával szinte egyidős, elsősorban történeti jellegű irodalom. S végül ezt indokolja az is, hogy ennek a diaszpórának van a leggazdagabb dokumentációja. A továbbiakban tehát az említett irodalom mellett erre a dokumentációra támaszkodva kíséreltem meg vázlatát adni annak: hogyan ápolják az észak-amerikai diaszpórában a magyar egyházak a magyar nyelvet és kultúráját? Állíthatom azonban, hogy olyant, amit a jelenlévőknek a zöme nem tudna — nem tudok mondani!

Az észak-amerikai magyar diaszpóra története azt bizonyítja, hogy a diaszpóra egyházai főleg négy területen végzik nyelv- és kultúraápoló, s ezzel

magyarságmegtartó tevékenységüket. Ezek: az egyházak istentiszteletei — úgy is mondhatjuk: liturgikus alkalmai —, iskolái, sajtója és „rendezvényei”. Amit ezek áttekintésekor hangsúlyozni kell, az az, hogy mind a katolikus, mind a protestáns egyházak — az én ismereteim szerint — azonos „hozzáállással” végzik ezt a szolgálatukat mind a négy területen. Ahol ebben eltérés mutatkozik, az nem a készség különbözőségéből, hanem a szervezeti és szerkezeti eltérésekből adódik. Legszembetűnőbb ez az istentisztelet helye és alkalmai, valamint az ezektől egészen távol esőnek vélt, de szintén közösségi jellegű rendezvénye esetében. A diaszpórában, főleg annak kezdeti legyökerezésének évtizedeiben magyar protestánsok — és itt elsősorban a túlnyomó részüket képező reformátusokról tudok szólni — hatványozottan magukon hordták az anyaegyházaknak a hitvallások, még inkább a történelem és társadalom formálta jellegzetes vonásait. Ennek következtében maguktól idegennek érezték a magyarországi református egyházzal egyébként testvér német, skót, holland származású, de a már angol nyelvű reformátusoknak az istentiszteleteit, templomait, azoknak a származásukat magukon hordozó légkörét.

Természetesen idegennek kellett hogy érezzék — hiszen nem is értették — az istentisztelet, főleg a prédikáció nyelvét, idegennek a magyar református kegyességben olyan jelentős alkalmak, mint az úrvacsorázás liturgiáját. Ezért ha azt akarták kapni templomtól, egyháztól, ami odahaza, az anyaországban — pontosabban a falujukban — kaptak, maguknak kellett az otthoni mintára egyházközséget, gyülekezetet szervezni, templomot építeni, igehirdetőről gondoskodni. Azaz maguknak kellett megteremteniük a maguk törődésével és a maguk költségén vallásos életüknek azokat a feltételeit, amelyeket falujukban megszoktak, s ami nélkül nem voltak teljes értékűek a vasárnapjaik, a népszokások felelevenítése dacára is csonkák maradtak sátoros ünnepük, a karácsony, a húsvét és a pünkösd.

Mindez, szemben a diaszpóra katolikus magyarjával, aki, ha szüksége volt rá, eltekintve a prédikációtól, a misében is, az áldozásban is ugyanúgy, ugyanazt kapta, mint odahaza. Külsőségeiben, légkörében nemcsak hasonló, hanem a hazaival azonos vagy a differenciákat legalábbis könnyebben áthidalható közösségben találta magát a német vagy ír katolikusok templomában. Nem volt tehát oly mértékben szüksége a saját maga alkotta egyházi közösségre olyan általánosan és olyan hamar, mint a református magyarnak, aki csak magyarságával, nyelvével együtt élhette hitéletét, ha ezzel egyfajta szegregációba ágyazta is bele magát. Hogy legalább kétszer annyi katolikus magyarnak fele annyi temploma van mind az egyesült államokbeli, mind a kanadai magyar diaszpórában — annak ez a magyarázata.

Viszont itt lehet a valószínűsége annak is, hogy az egyébként származásukban is heterogénebb magyar katolikus tömegek miért lehetnek arányszámukon felül képviselve a nem egyházi közösségekben: egyletekben, társulásokban, hazafias vagy egyéb szakmai közösségekben. Ezekben találják meg, pótolják azokat az alkalmakat is, amelyeknek a református diaszpóra — a már említett, maga alkotta nagyobb szabadságából következően is — a maga falai között, a maga teremtette közösségben ad helyet.

Es itt nem azokra a kifejezetten gyülekezeti élethez kötött rendezvényekre gondolok, amelyek az egyházközség társas életét s egyben fenntartási költségeit is hivatva voltak szolgálni, azonos amerikai példa nyomán, s amelyek éppúgy megtalálhatók a katolikus magyar egyházközségekben, mint a reformátusokéban; hanem olyanokra, amelyek kifejezetten az egyetemes magyar nyelv és a magyar kultúra szolgálatában állanak, s amelyeket nem esetlegesen, hanem kötelességszerűen, az egyházi kereteket messze túllépő feladatként vállaltak és vállalnak a református egyházközségek.

Hogy ilyenekről a katolikus diaszpórában kevesebbet hallunk, olvasunk, tudunk, s hogy az ilyeneknek inkább közreműködői, mint rendezői ők, az ugyanúgy nem annyira a hozzáállás különbözőségéből, mint inkább a katolikus egyháznak a szervezetében is nyitottabb református egyházakétól eltérő szervezeti és az ezzel járó szubordinációs különbözőségéből és csak kisebb részben abból a szemléleti különbözőségekből származik, amelynek meghatározója az, hogy a nem kifejezetten egyházi rendezvények gondját, különösen ha azalom mögött áttételesen sem érdekelt a katolikus egyház — viselje a társadalom.

Míg a templom, a templomi istentiszteletek és a rendezvények vonatkozásában szinte túlhangsúlyoztuk a katolikus és a református diaszpóra nyelv- és kultúramegőrző munkájában a sokszor inkább árnyalati különbözőségeket — azáltal, hogy ezeknek elvi és gyakorlati okait is érintettük —, a magyar diaszpórának magyarságmegtartó másik két, az előbbieknél kifejezettebben a magyar nyelv és kultúra ápolását szolgáló tevékenységi területe, az egyházi sajtó és az egyházi iskolázás ilyenre nem ad okot.

A clevelandi magyar katolikusok éppúgy, mint a bridgeporti magyar reformátusok egyként meg voltak győződve az utóbbinak, a magyar nyelvű iskolázásnak valamilyen formában történő szükségességéről, és arról, hogy ez a magyar diaszpóra legátfogóbb közösségeinek, szervezeteinek, az egyházaknak a feladata. Hogy milyen szerepe volt ebben más nemzetiségű és megtelepedésükben a magyar diaszpórákat megelőző közép-európai diaszpórák — elsősorban szlovákok és lengyelek — példájának, hogy milyen ösztönzéseket kaptak az amerikai egyházaktól, protestánsoktól és

katolikusoktól egyaránt, és milyen szerepe volt ebben az anyaországnak, azon túl, hogy tankönyvekkel, tanítók kiküldésével támogatta ebben a szolgálatukban az egyházakat, s továbbá, hogyan találta meg az amerikai magyar iskolázás az iskoláknak a maga, a szülők és nem utolsó sorban a „beiskolázottak”, tehát az ifjúság által is elhordozható formáját — arról a rendelkezésre álló anyagra támaszkodva kóteteket lehetne írni.

Egy azonban enélkül is tény: az, hogy a század első évtizedeiben beiskolázott második generáció ezeknek az iskoláknak a révén alkalmas volt arra, hogy amikor annak ideje elérkezett, átvegye és tovább vigye — a szülőkétől lényegesen eltérő körülmények között, immár az amerikai társadalomba beépülten — az amerikai magyar egyházaknak, s ezzel együtt minden más, a magyarságot szolgáló közösségnek a vezetését. Hogy egyáltalában van magyar diaszpóra, hogy a diaszpóra létehez nélkülözhetetlen egyházak aktív magyar származástudattal egzisztálnak Észak-Amerikában, és hogy a diaszpóra egyházai megvannak, megvannak a templomaik, és hogy van magyar egyházi sajtó — azt a magyar egyházak hétvégi gyülekezeti és átfogóbb nyári iskoláinak köszönhetjük. Mint ahogy ezeknek köszönhetjük és ezek vezetőinek, gyülekezeti munkával terhelt lelkipásztoroknak, feleségeiknek, ösztöndíjas diákoknak, fiatal szerzeteseknek és apácarendeknek, hogy máig él, hat és szükséges az amerikai magyar diaszpórában az egyházi sajtó — az egyházak magyar nyelvet és kultúrát megtartó munkásságának ez a jelentős területe.

És itt elsősorban az időszaki sajtó, az újságok, folyóiratok, hetilapok jelentőségét emelem ki; köztük az egyes egyházaknak és azok denominációinak hivatalos lapjait, amelyek nagyrészt a századelőn indulva, ha egyre ritkábban és egyre kisebb példányszámban és egyre kisebb terjedelemben megjelenve is, átfogják szinte a teljes észak-amerikai egyházi diaszpóra életét.

Jelentőségüket, de a tömegek által használhatóságukat is messze fölülmúlja az amerikai magyar diaszpóra — tudtommal — ma egyetlen hetenként megjelenő lapja, a még az első magyar katolikus lelkipásztor által Clevelandbe Katolikus Magyarok Vasárnapja címmel indított hetilap, s amelyik ma a „Amerikai Magyarok Vasárnapja” címmel útban van ahhoz, hogy az egész amerikai magyar diaszpóra egyházi hetilapjává váljék. Mégis, nem említve az egy házak és egyházi intézmények naptárait, évkönyveit, jubileumi albumait, a magyar diaszpóra jövőjére is gondolva, én az eddig említetteknel hasonlíthatatlanul kisebb volumenű gyülekezeti alapokra gondolok hittel és reménységgel elsősorban. Az olyanokra, mint a Los Angeles-i magyar reformátusok Egyházi Értesítője, amely a gyülekezeti életbe ágyazva, és nem attól függetlenül, afölött lebegve igyekszik szolgálni mind a hitélet, mind a magyar nyelv és kultúra ügyét. Ugyanúgy, mint ezt — szintén

Kaliforniában — egy másik magyar gyülekezet lelkipásztora teszi; mégpedig egy olyan egyházi közösségben — és ezt nem véletlenül említem meg —, amelyben és amely körül olyan magyarok helyezkednek el, akik még erősen a szekularizáció szellemében nevelkedtek, és szintén szekularizálódó Amerikában telepedtek meg, és ilyeneknek is maradtak. Hogy ezek az „újonnan érkezők” — akik napról napra érkeztek — szekularizálva felnőve, és ilyennek is maradván, hogyan szükségelik az egyházat, élni tudják-e más közösségben magyar életüket — s itt van az egyleteknek a jelentősége a mai magyar diaszpórában —, és hogy ez mi módon változtatja meg az egyházaknak (protestánsoknak és katolikusoknak) a „profilját”, a szolgálatát — ez is olyan kérdés, amivel a hozzászólások majd nyilván bővebben foglalkoznak.

Pótolhatatlanok ezek az értesítők, church-visitorok, pótolhatatlanok a ma már nagyrészt kétnyelvű bulletinok is, a vasárnapi istentiszteleti renddel együtt a heti gyülekezeti híreket is magukban foglaló kiadványok. Négy oldalon, két nyelven jelennek meg, de kézbe véve és olvasva többet jelentenek a származástudat fenntartása, megőrzése szempontjából is, mint a nagyobb és összefoglaló természetű folyóiratok.

Ezzel — igen tisztelt konferencia — én a megadott föladatomat a megszabott idő keretei között maradván — jól, rosszul — elvégeztem. Mégis, úgy érzem, csak akkor befejezett a munkám, ha ahhoz, amit itt vázlatként előadtam, s ami — mint már említettem — alig több annál, amit a kérdés szakemberei mindnyájan tudnak, és közhelyként tartanak számon, hozzáteszem azt, amit nem tartalmaz a kapott feladat, de amiért vállaltam ezt a szolgálatot. Én hiszek az amerikai, de bárhol másutt is létesült magyar diaszpóra jövőjében; abban, hogy a magyar diaszpóra előbb mint nyelvi és kulturális, később mint a származástudatot is ébren tartó etnikai életkeret megmarad. Megmarad akkor is, ha a diaszpórának az anyanyelvet már egy másik nyelv, a befogadó nép nyelve jelenti. Megmarad akkor is, amikor az egymást követő nemzedékek ajkán elhal nem is a szülők, hanem az elődök anyanyelve, és marad egyetlennek a gazdanép nyelve. Megmarad, mert mint etnikai életkeret egyik formája — állandósul.

Azt jelenti ez, hogy a diaszpóra keletkezése többé nem alkalmi, időben és térben egymástól elszigetelt történeti események függvénye, politikai, vallási, társadalmi, gazdasági változásoké, mint még a közelmúltban volt, sőt ma is lehet. Nem csupán kuriózum a diaszpóra ma, hanem világjelenség. Mindenütt van, és a jövőben még inkább mindenütt lesz diaszpóra. Népek, nemzetek — és ez mind az öt világrészen így van — nemcsak kibocsátanak, hanem be is fogadnak diaszpórákat, mindenképpen diaszpórákkal együtt élnek. Akarva, nem akarva tudomásul kell vennünk, hogy az etnikai együvé tartozás ma már a mi világunkban nem abban a formában él, amiben korábban. Tudomásul

kell vennünk, hogy nincs olyan etnikum, amely úgy van helyhez kötve, mint ez korábban általános volt. A diaszpóra nem betegsége, hanem kiteljesedése az etnikumnak, egyfajta missziója — és mint ilyen: világjelenség. És azért mert világjelenség — van holnapja, jövője. S azért mert világjelenség — azon a szinten kell vele foglalkozni!

Pomogáts Béla

Irodalmunk a nemzet szolgálatában

Azok között a fogalmak között, amelyeket a magyar történelem szentesített, és a közmegegyezés elfogadott, a nemzet és az irodalom fogalma mindig egymással szoros kapcsolatban állt. Teremtő kölcsönösség jött létre közöttük. Egyfelől a nemzeti történelem s azok a törekvések, amelyek e történelem során érvényesülni kívántak, és igen gyakran vereséget szenvedtek, mindig meghatározták irodalmunk vállalt feladatait, küldetésűdátát. Igen gyakran abban az értelemben, hogy ennek az irodalomnak kellett helyreállítania a nemzet megbomlott szellemi egyensúlyát vagy megtört politikai és kulturális egységét, másfelől hagyományosan az irodalomban összegződtek azok a személyiségjegyek, amelyeknek összessége a magyarság nemzeti jellegét teszi. Másról a nemzet fogalmának ilyen vonzatai voltak: nemzet és dicsőség, nemzet és hatalom, a magyar történelem évszázadai során Balassi Bálinttól Berzsenyi Dánielig, Vörösmarty Mihálytól Ady Endréig és Illyés Gyulától Nagy Lászlóig viszont a nemzet és az irodalom alkottak egymással lényegi kapcsolatban álló fogalmakat. Ez a fogalompáros valóságos Janus-arccal néz ránk a múltból, s bizonyára a jelenből: ami az egyik oldalról szemlélve egy történelmi emberközösség küzdelme a megmaradásért, az a másik oldalról magasrendű művészi értékek történelmi folytonossága és rendszere, s ami az egyik nézetben gondolat, költői kép és versforma, az a másik nézetben emésztő küzdelem és gyötrelme azért, hogy néhány millió ember otthon találjon a népek közösségében, s képes legyen kibontakoztatni a maga szellemi, erkölcsi értékeit.

Innen ered a magyar irodalom mindmáig ható tudatos elkötelezettségvállalása a nemzeti történelem, a nemzeti élet „sorskérdéseinek” megoldása iránt, az a közösségi és közéleti éthosz, amely ennek az irodalomnak még a formateremtő erőfeszítéseit, merész kísérleteit, akár önfeledt játékait is áthatja. Nem kell feltétlenül politikus írónak, író-politikusnak lenni ahhoz, hogy valakinek a műveiben erősebb visszhangot verjenek ezek a „sorskérdések”. Nemcsak Zrínyi Miklós, Petőfi, Ady, József